

POGÁCSÁS ANETT*

A SZERZŐ FOGALMÁNAK ÉS JELENTŐSÉGÉNEK ALAKULÁSA NAPJAINKBAN**

Szerzői joggal viszonylag kis, de annál lelkesebb csapat foglalkozik hazánkban. Különösen nagy hálaival tartozom Tattay Leventének, amiért megismertetett ezzel a területtel, és az ő kedves iránymutatásait követve ma már én is otthon érezhetem magam ebben a közösségben. Kívánom neki, hogy továbbra is sok örömet leljen ezen a pályán, és remélem, hogy ezután is rendszeresen lesz majd lehetőségünk jóízű szakmai, és még több baráti beszélgetésre!

* * *

„...a história nem arra való, hogy az ember csak éppen megismerje, mi volt s hogyan, hanem arra való, hogy ami már egyszer megtörtént, tanulságul legyen a későbbi időkben mindenkinek, aki hasonlatos sorsra jut.”

Móricz Zsigmond¹

A szerző személyének, művével való kapcsolatának megítélése, ennek a viszonynak az erkölcsi, társadalmi és jogi értékelése folyamatos – hol felgyorsuló, hol stagnáló – fejlődés eredményeként alakul. Ez nem csak a jog világában kézzelfogható, de az irodalom, a művészet és a tudomány egyéb berkeiben is

* Egyetemi adjunktus, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Magánjogi és Kereskedelmi Jogi Tanszék. A Szerzői Jogi Szakértő Testület tagja.

** A tanulmány a Pázmány Péter Katolikus Egyetem TÁMOP-4.2.1.B-11/2/KMR-2011-0002. sz. projektje (A tudományos kutatások kibontakoztatása a PPKÉ-n) keretében jelent meg.

¹ MÓRICZ Zsigmond: *A nap árnyéka*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977. 887.

– sőt, először ez utóbbi területeken volt megfigyelhető az a markáns változás, amelyre aztán később a jog is reagált.

Abban talán mindenki egyetért, hogy maga az *alkotótevékenység* kezdettől az emberiség egyfajta jellemzője, sőt, fejlődésének elválaszthatatlan részét képezi.² Az őskori emberek, a rabszolgotartó vagy a hűbéri társadalmak mind bővelkednek olyan alkotásokban, amelyek a mai napig meghatározóak számunkra. Maguk az *alkotók* azonban – legyen szó az irodalom, a művészet, vagy a tudomány nagyszerű alkotásairól – korszakról korszakra, műtípusról műtípusra más-más szerepet tölthettek be ebben a folyamatban, a közönség időről időre változtatott a hozzájuk való viszonyulásukon, mint ahogyan az alkotók is változó igényekkel léptek fel az évszázadok során.

Számos példáját láthatjuk annak, hogy magának a szerzőnek a személye háttérbe szorul az alkotáshoz képest, gyakran olyannyira, hogy sem mi, sem kortársai nem is ismereték az alkotót. Arra is akad példa, hogy az „igazi” alkotó helyett csak a mester, vagy egy ismertebb művész tűnt fel az alkotó szerepében, gyakran az alkotás ismertebbé, elismertebbé, keresettebbé tétele érdekében, vagy egyszerűen csak bizonyos hierarchikus viszonyoknak köszönhetően. „Az antik szemlélet számára a mű volt a fontos. Úgy is mondhatnánk talán, hogy a műnek volt joga szerzőre, nem a szerzőnek a műre”³ – írja találóan Tóth János 1947-ben. Azonban az általánosítás itt is veszélyes lehet, hiszen már ekkor jelen van a „művészi öntudat”⁴, és az alkotással együtt az alkotó társadalmi megbecsülése. Bár számos alkotás esetében valóban háttérbe szorult, illetve háttérben maradt az alkotó, azonban gyakran már ekkor is igen erős kapcsolatot figyelhetünk meg a szerzővel. Nem csak a különféle irodalmi, művészeti, tudományos alkotások, de azok létrehozói is komoly társadalmi elismerésben részesülhettek, melyhez komoly vagyoni elismerés is társulhatott: „Az ókorban a szerzők fő célja a halhatatlanság elnyerése volt. Mint ahogy azt láttuk, anyagilag biztonságban voltak, vagy azért mert saját vagyonuk volt, vagy mert egy pártfogó gondoskodott róluk. [...] Ezért a szerzői jog közvetlen gazdasági megfontolásai a szerzőket az ókorban nem érdekelték.”⁵ Így a művek révén a halhatatlanságra való törekvés volt a fő mozgatórugója a szerző művéhez való ragasz-

² TATTAY Levente – PINZT György – POGÁCSÁS Anett: *Szellemi alkotások joga*. Budapest, Szent István Társulat, 2010. 32.

³ TÓTH János: *Szellemi alkotás és jog*. Kecskeméti Református Szent Ekklezsia, 1947. 7.

⁴ LONTAI Endre – FALUDI Gábor – GYERGÁNYFY Péter – VÉKÁS Gusztáv: *Szerzői jog és iparjogvédelem*. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2012. 13.

⁵ LENDVAI Zsófia: *Szerzői jog az ókorban. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2008/3.

ködésének. Ahogyan Apáthy utal erre például Horatius esetében: „[...] költeményeiről azt mondja, hogy azok Sosius testvéreknek – a kiadóknak – pénzt, neki pedig századokra terjedő hírt és nevet biztosítanak.”⁶

Egyfajta erkölcsi elismerés, az alkotó ember *megbecsülése* tehát kezdettől jelen volt a különféle társadalmakban, mégpedig oly egyértelműen, hogy jogi kényszerítőerőre sem volt szükség támogatásához. A problémák, illetve az azokat felszínre hozó új technikai, társadalmi körülmények megjelenésekor kialakult egyfajta ‘mai értelemben vett’ szerzői jog, és a szerző – mint a mű kreatív forrása – különböző személyhez fűződő és vagyoni *jogokkal* került felruházásra.

A technikai fejlődés, a „dologi dinamizmus”⁷ megjelenése, és az ezeket kísérő számtalan panaszos hang⁸ hatására kialakuló szerzői jog az addigi „esetenkénti érdekegyezések előnyeiben túlmenően jogi védelmet”⁹ biztosított a szerzők számára (is), kezdetben a többszörözésekre vonatkozó privilégiumok formájában (így értelemszerűen csak a többszörözhető művekkel kapcsolatosan). Egyesek szerint épp a kiadók közötti konfliktusokat „felhasználva” találta meg a szerző „saját helyét a kulturális piacok mechanizmusában”, a szerző a kiadók közötti konfliktusokon keresztül vált képessé definiálni önmagát.¹⁰ Ez a megállapítás fontos összefüggésekre világít rá, azonban csak egyes műtípusok esetében igaz. Akárhogyan is, a szerzők jogainak erősödése ellenállást is hozott magával. Az alkotókat megillető kizárólagos jogot persze mindig is behatárolták különféle korlátozások, azonban a határvonalak meghúzása nem minden esetben könnyű – sőt, egyes műtípusoknál kifejezetten sok vitára ad okot. Nem csak a jog, de az irodalom világában is rengeteget foglalkoznak azzal a dilemmával, hogy tulajdonképpen mi is a szerző jelentősége, és pontosan hol vannak jogainak határai.

A szerző és a hozzá szorosan kötődő művének tekintélyét a posztstrukturalista elméletek kérdőjelezték meg. Sokan arra kezdték felhívni a figyelmet, hogy a

⁶ „Hic meret aera liber Sosii, hic et mare transit. Et longum noto scriptori prorogat aevum. Art. poët. 345.” APÁTHY István: *A szerzői jogról szóló törvény (1884. XVI. t. cz.) méltatása jogi és gazdasági szempontból (Székfoglaló értekezés)*. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből, VIII/3.) Budapest, MTA, 1885. 5.

⁷ BALÁS P. Elemér: Szerzői jog. In: Szladits Károly (szerk.): *A magyar magánjog I. Általános rész, személyi jog*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalat, 1941. 676.

⁸ MEZEI Péter: A szerzői jog története a törvényi szabályozásig (1884:XVI. tc.). *Jogelméleti Szemle*, 2004/3.

⁹ BOYTHA György: A szerzői jog kialakulása. In: BENÁRD Aurél – TÍMÁR István (szerk.): *A szerzői jog kézikönyve*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1973. 20.

¹⁰ BODÓ Balázs: *A szerzői jog kalózzai*. Budapest, Typotex, 2011. 51–52. 96.

tehetsége, képessége által a társadalom többi tagja közül kiemelkedő szerző előkelő helyzetének köszönhetően „a szövegek előállításában szerepet játszó többi ágens (például a szerkesztő, a tipográfus, a könyvtervező) a háttérbe szorul, csakúgy, mint a szövegek befogadója, a könyvek megvásárolója és olvasója.”¹¹ Az 1960-as évekre számos vélemény fogalmazódott meg, miszerint a szerző valójában nem a mű forrása – ‘csupán’ a közösségi tudás megfogalmazója, tolmácsolója. Egyre többen, egyre több típusú műalkotás kapcsán gondolják úgy, hogy az alkotás, valamint az azt befogadó közösség, és nem az alkotó bír jelentőséggel a társadalom számára. Gács Anna úgy fogalmaz, a „szerző halálaként” ismert jelenség nem egyenlő a szerzővel szembeni „közönnyel”, csupán arról van szó, hogy egyfajta differenciálódott szerzőfogalom jelenik meg a XX. század második felére. „A szerző immár nem csak forrást, de képződményt is, nemcsak jogos tulajdonost, de bitorlót és birtokoltat is, nemcsak apát, hanem anyát és gyermeket is jelenthet.”¹² Utal arra is, hogy tulajdonképpen már korábban is létezett több olyan szerző, aki saját bevalása szerint „»szövegeket« szerkesztett, és tagadta saját személyiségének jelentőségét” (utal itt Gustave Flaubert-re), tehát nem csak a „mai nagyképű kritikusok” azok, akik „»máglyára a szerzővel« alapon minden regényt, minden drámát és minden verset »szöveg«-ként értékelnek újra.”¹³

Lendvai Zsófia is utal arra az óriási változásra, hogy míg a XVI. században a szerzők nagy része, pl. Luther is úgy gondolkozott, hogy mivel végeredményben ingyen kapta a Jóistentől az írás lehetőségét, ezért számára nem jelent gondot, ha műveit a jogosulatlan utánnomások miatt ingyen kénytelen továbbadni, más módon keres majd kompenzálást – a XVIII. századra viszont már egyre több szerző igazságérzete diktált mást: „Luthernek azt válaszolom, tegyetek néha különbséget. Legnagyobb részt nem is igaz az, hogy az író ingyen kapja azt, amit nem akar ingyen adni. Sokszor talán az egész vagyona ráment arra, hogy most képes a világot tanítani és szórakoztatni.”¹⁴ (Megjegyezzük, Luther 1525-ben maga is „útonálló rablókhoz és tolvajokhoz” hasonlítja az „egymás romlását előidéző utánnomó kiadókat”, nem maga, hanem az eredeti kiadó érdekeit védve.¹⁵) Azonban mindkét korszakban közös, hogy a *szereplőség elisme-*

¹¹ Gács Anna: *Hipertext, hipermédia*. ELTE, Szabaddolcsészet, <http://goo.gl/3yZdX>.

¹² Gács Anna: *Miért nem elég nekünk a könyv: A szerző az értelmezésben, szerzőségkonceptiók a kortárs magyar irodalomban*. Budapest, Kijárat Kiadó, 2002. 45., 231.

¹³ Uo. 226. Ld. még Julian BARNES: *Flaubert papagája*. Budapest, Magvető, 1989. 11.

¹⁴ LENDVAI i. m. 78.

¹⁵ BOYTHA i. m. 19.

rését, az alkotómunka erkölcsi megbecsülését töretlenül igényelték a szerzők, és általában a társadalom többi tagja is.

Hiszen a közösségi ösztudás fejlesztése, a társadalmi előrehaladás érdekei, a felhasználók, a közönség jogai mellett azért mégiscsak el kell ismernünk, hogy egy szerzői alkotás nem létezhet a szerző egyéni, eredeti jellegű alkotótevékenysége nélkül. Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a technikai fejlődés nem minden műtípus esetében hozott változást. Tattay Levente úgy fogalmaz, a szerzői alkotások „elválaszthatatlanok a szerzőtől”, nagyban függenek az alkotó személyiségétől.¹⁶ Ha ez nem így lenne, akkor tulajdonképpen nem is beszélhetnénk szerzői alkotásról – hiszen annak lényege éppen az, hogy egyéni, eredeti jellegű mű születik eredményeképpen, mégpedig az alkotó munkájának, tehetségének, kreativitásának köszönhetően. Minden mű „más és más szubjektív azonosságú”, azaz „mindegyikük más alkotói személyiség egyéni, eredeti gondolati szövedéke, így tükre is”.¹⁷ A szerzői jogi védelem is erre épül, érdekes logikát követve. Szerzői jogi törvényünk – akárcsak a vonatkozó nemzetközi egyezmények¹⁸ – a szerzői alkotás védelmét deklarálja, és ebből vezeti le a magát a szerzőt megillető jogokat: „Ez a törvény védi az irodalmi, tudományos és művészeti alkotásokat.” „A szerzői jogi védelem az alkotást a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jellege alapján illeti meg. A védelem nem függ mennyiségi, minőségi, esztétikai jellemzőktől vagy az alkotás színvonalára vonatkozó értékítéllettől.” „A szerzői jog azt illeti, aki a művet megalkotta (szerző).”¹⁹

Tehát a szerzői jogi védelem az alkotást illeti – főszabály szerint –, a mű alkotójának, azaz a szerzőnek biztosított jogok révén. A szerzői jogviszony tehát ezáltal szintén személyek közötti viszony lesz, amely meghatározott tárgyra irányul. Igaz, például Grosschmid Béni szerencsésebbnek tartotta az ‘egyszemélyes jogi helyzet’ kifejezést a szerzői jogviszony helyett, mely meglátásból

¹⁶ TATTAY–PINTZ–POGÁCSÁS i. m. 27.

¹⁷ GYERTYÁNFY Péter (szerk.): *A szerzői jogi törvény magyarázata*. Budapest, CompLex, 2006. 30.

¹⁸ Ld. a hazánkban az 1998. évi XI. törvénnyel kihirdetett, a szellemi tulajdonjogok kereskedelmi vonatkozásairól szóló megállapodás (TRIPS) 9. cikk (2) bekezdését; a hazánkban a 2004. évi XLIX. törvénnyel kihirdetett WIPO Szerzői Jogi Szerződésének (WCT) 2. cikkét; valamint a hazánkban az 1975. évi 4. tvr. által kihirdetett, az irodalmi és a művészeti művek védelméről szóló 1886. szeptember 9-i Berni Egyezmény Párizsban, 1971. évi július hó 24. napján felülvizsgált szövegének (BUE) 2. cikk (6) bekezdését: „A fent említett művek az Unióhoz tartozó valamennyi országban védelemben részesülnek. Ez a védelem a szerző vagy más jogosult javára áll fenn.”

¹⁹ A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban Szjt.) 1. § (1) és (3) bekezdés, 4. § (1) bekezdés.

kiindulva Szladits Károly bár nem tartotta elvetendőnek a szerzői jogviszony megnevezést, de azt a szerző és a műalkotás között fennállónak tekintette.²⁰ Érdekes ebből a szempontból, hogy az Szjt. miniszteri indokolása a folklór alkotásaival kapcsolatban épp arra hívja fel a figyelmet, hogy a „»szerzői jog alanyának azonosíthatatlansága« lehetetlenné teszi a *a mű és a szerző viszonyát középpontba állító szerzői jogi védelem* alkalmazását”,²¹ de az árva művek esetében már ugyancsak ez a viszony a szabályozás kiindulópontja.

Önmagában az alkotói kreativitás ‘megléte’ a szerzői jog által tehát nem védett tulajdonság: de amennyiben ez testet ölt valamilyen irodalmi, tudományos vagy művészeti alkotásban, a mű az alkotónak biztosított jogok segítségével oltalomban részesül. A mű kötődése hatályos jogszabályi rendelkezéseink szerint is igen erős alkotójához, hiszen az Szjt. szerint a szerző személyhez fűződő jogait nem ruházhatja át, azok másként sem szállhatnak át és a szerző nem mondhat le róluk, míg a vagyoni jogok a törvényben meghatározott esetekben és feltételekkel ruházhatók át, illetve szállhatnak át.²² Még a védelmi idő lejártát követően is a szerző emlékének megsértését jelenti, így az érintett közös jogkezelő szervezet vagy szerzői érdek-képviseleti szervezet is felléphet olyan magatartás miatt, amely a védelmi időn belül sértené a szerző jogát arra, hogy a művén vagy a művére vonatkozó közleményen szerzőként feltüntessék.²³ Az erős kötődés egyik oka, hogy „a szerzői mű nem tekinthető pusztán anyagi fogyasztási cikknek a kulturális forgalomban.”²⁴ Persze „műfajtánként, felhasználási módonként, sőt talán az érintett mű művészi rangjától függően is”²⁵ eltéréseket tapasztalhatunk a kötődés erőssége, és erre tekintettel a személyhez fűződő jogok korlátozhatósága kapcsán. Egyes művek esetében ugyanis nem csak a vagyoni jogok alakulnak másként (így pl. szoftver, adatbázis vagy reklám céljára megrendelt művek esetében lehetővé vált a vagyoni jogok szerződéssel történő teljes átruházhatósága, azaz a hasznosítás nem csak felhasználási szerződéssel történhet), de pl. az ún. funkcionális művek (mint az építészeti alkotások) esetén a bírói gyakorlat a személyhez fűződő jogokkal szemben

²⁰ Vö. LÁBADY Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2002. 249.

²¹ GYERTYÁNFY (szerk.) i. m. 33. (Kiemelés tőlem: P. A.)

²² Szjt. 9. § (2)–(6) bekezdés.

²³ Szjt. 14. § (2) bekezdés.

²⁴ GYERTYÁNFY (szerk.) i. m. 63–64.

²⁵ Uo.

is több korlátot fogalmaz meg.²⁶ Más műtípusoknál annak eldöntése is nehéz lehet, hogy egyéni, eredeti teljesítményről, azaz védett alkotásról van-e szó. „A szerző fogalmának lényeges jegye az, hogy szellemi tevékenységének eredménye legyen a szellemi alkotás, azért a pusztán kivitelező tevékenység mindenestre kiesik a szerző fogalma köréből.”²⁷ Balás P. Elemér szerint ezért nehéz pl. a mozgófényképészeti mű szerzőjét meghatározni – e kérdéskörrel a későbbiekben is sokat foglalkozott a gyakorlat, sőt, a technikai fejlődés még érdekesebb határesetekre is felhívta a figyelmet.

Az egyéni, eredeti jelleg meglétének megítélése igazodik a műfaji sajátosságokhoz is, hiszen bizonyos típusú műveknél szükségszerűen szűkebb az alkotó *mozgásteréje*.²⁸ Ahogyan az az SzJSzT 19/2005. sz. szakvéleményében kifejtésre került, egy mű egyéni jellegének alapvető követelménye, hogy az „ne legyen teljesen meghatározva a körülménynek vagy az alkalmazott eszközök által; legyen legalább minimális tere a különböző megoldások közötti emberi választásnak.” Éppen ezért lehet szerzői mű egy autópálya nyomvonalának terve,²⁹ a technikai eszköz segítségével készített zene (pl. techno),³⁰ vagy egy információs térkép is.³¹ Szintén nem lett volna kizárt, azonban egy adott ügyben szereplő koromszállító jármű és annak tervdokumentációja esetében szerzői jogi védelmet keletkeztető egyéni, eredeti jelleget az eljáró tanács már nem tudott felfedezni,³² mint ahogyan egy parkolójegy esetében is hasonló megállapításra jutott.³³ Ebből a szempontból napjaink egyik legérdekesebb kérdése a fotók helyzete, hiszen esetükben a felhasználók gyakran érzik úgy, hogy a digi-

²⁶ „A tulajdonosi jogok rendeltetésszerű gyakorlása nem eredményezheti a tervezőnek az építményhez fűződő szerzői joga megsértését.” EBH 2005. 1201. „A tulajdonos tulajdonjogból fakadó jogosultságaival – akár a szerző Szjt.-ben megfogalmazott személyhez fűződő jogát fogalmilag sértő módon is – akkor élhet, ha az alkotás megváltoztatásához, vagy akár az épületben megtestesülő alkotás megsemmisítéséhez fűződő érdek mögött olyan szükségszerű („reális”), magán- vagy társadalmi igény áll, amellyel szemben a szerzői jog gyakorlása rendeltetés ellenes joggyakorlásnak minősülhet. Ezt a mérlegelést azonban esetenként kell elvégezni.” SzJSzT 1/2006. számú szakvélemény. Ld. még ezzel kapcsolatban az SzJSzT 38/2001., 36/2002., 6/2007., 38/2007/1., 9/2008/1., 04/2009., 18/2009. számú szakvéleményeit.

²⁷ BALÁS P. i. m. 682.

²⁸ Ld. például az alábbi szakvéleményeket: SzJSzT 08/12., SzJSzT 22/10., SzJSzT 03/12., SzJSzT 24/08.

²⁹ SzJSzT 18/2009. számú szakvélemény.

³⁰ SzJSzT 43/2000. számú szakvélemény.

³¹ SzJSzT 07/2007. számú szakvélemény.

³² SzJSzT 28/2002. számú szakvélemény.

³³ „Önmagában az a tény, hogy léteznek a parkolójegy funkciót más látvánnyal, kivitellet megvalósító termékek is, nem teszi a tárgybani parkolójegyet egyéni-eredeti jellegűvé. A minimális megkülönböztethetőséget megteremtő számelhelyezés, a perforációs technika, a különbö-

tális technikának köszönhetően ma már semmi egyéni, eredeti nincs az egyes fényképekben. A könnyedén többszörözhető képek kapcsán könnyen elfeledkeznek arról, hogy esetükben is vizsgálnunk kell, hogy fotóművészeti alkotásnak minősülnek-e – azaz tükrözik-e készítőjük egyéni, eredeti látásmódját, hiszen ez esetben szerzői alkotásról van szó. „Nincs szükség a fényképek esetén valamilyen speciális ‘művészi’ jellegre; szerzői jogi védelmük egyetlen feltétele az, hogy megfeleljenek az eredetiség fogalmának. Elegendő az, hogy a műben az egyéni jelleg valamilyen minimuma megnyilvánuljon, azaz ne legyen teljesen meghatározva a körülménynek vagy az alkalmazott eszközök által; legyen legalább minimális tere a különböző megoldások közötti emberi választásnak, továbbá, hogy ne egy meglévő alkotásnak szolgálai másolásáról legyen szó.”³⁴

A vagyoni jogok tehát különböző módokon átszállhatnak, a védelmi idő lejártá és az egyéb korlátok³⁵ szabadon felhasználhatóvá teszik a műveket, maga a szerző könnyedén hozzáférhetővé teheti művét az interneten – azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy a szerző ilyenkor is szerző marad, amennyiben egyéni, eredeti jellegű alkotásról van szó. Természetesen ebből a szempontból számos határterülettel találkozhatunk, de abban egyetértés mutatkozik, hogy a szerző *egyéni, eredeti teljesítménye* – valamilyen formában – elismerést érdemel. Ennek mikéntjén, és általában az alkotók helyzetén az utóbbi évek tendenciái jelentősen változtattak.

Egyrészt számos, egyszerű árukhöz hasonlóan viselkedő alkotástípus jelent meg, melyek esetében leértékelődött a szerző személye az ‘általánoshoz’ képest. Egy szoftver, egy reklámozás céljára készült mű vagy egy adatbázis jobban hasonlít az iparjogvédelem tárgyaihoz, esetükben sokkal inkább maga a produktum, és nem a szerző kerül előtérbe. Ez persze nem jelenti azt, hogy a szerzőt nem illetik meg a személyhez fűződő jogok, de egészen más az alkotó, és a felhasználók hozzáállása és elvárásai ezen műtípusoknál.

Másrészt az interneten keresztül (is) nyilvánosságához közvetített egyes alkotások esetében nem csak a felhasználók, de néha az alkotók sincsenek tudatában annak, hogy szerzői műről van szó. Gyakran találkozhatunk azzal, hogy a felhasználók közkincként, szabadon felhasználható ‘szöveggént’, képként

zõ színek használata az eljáró tanács megítélése szerint pusztán olyan ötletek, melyeket a védelemből a törvény maga kizár (Sztj. 6. §).” SzJSzT 18/2007. számú szakvélemény.

³⁴ SzJSzT 19/2005. számú szakvélemény.

³⁵ Ezzel kapcsolatban ld. GYENGE Anikó: *Szerzői jogi korlátozások és a szerzői jog emberi jogi háttere*. Budapest, HVG-Orac, 2010.

stb. kezelik mindazt, amit a világhálóról elérnek.³⁶ Néha valóban nehéz azonosítani a műveket: az alkotók egy része maga sincs tisztában azzal, hogy az általa feltöltött tartalom szerzői alkotásnak minősül, és gyakran a szerző feltüntetése elmarad, vagy nehezen megtalálható az adott weblapon belül. Ez nem befolyásolja a szerzői jogi védelem létét – de a felhasználók helyzetét nem könnyíti meg.³⁷ A problémát jól érzékelteti egy 2012-es SzJSzT szakvélemény alapját képező ügy, ahol az alperessel kapcsolatban felmerült, hogy a felperes által írt szöveges műveket jogosulatlanul használta fel saját weblapján: az alperes arra hivatkozott, hogy felhasználása szabad felhasználásnak minősül, hiszen „a felperes által kifogásolt szöveg korábban is szabadon elérhető volt” az interneten.³⁸ A felhasználók egy része könnyen azonosítja egymással a ‘szabad elérhetőséget’ és a ‘szabad felhasználást’. Ugyanakkor kiindulópont, hogy egy szerzői alkotás lehívásra szolgáló nyilvánosságához közvetítése³⁹ önmagában nem jelenti, hogy az adott alkotás ezután szabadon felhasználhatóvá válik. Az Szjt. által engedett szabad felhasználási esetektől eltekintve – mint az intézményi célú nyilvánosságához közvetítés,⁴⁰ valamint az idézés és az átvétel⁴¹ – a szerzői jogi védelem alatt álló művek, valamint azok azonosítható részei ilyenkor is a szerző engedélyével használhatóak fel. Az, hogy egy egyéni, eredeti jellegű szöveg számos honlapon felhasználásra került már, egy további felhasználás jogosságának megítélését nem befolyásolja.

Harmadrészt érdemes figyelmet szentelni annak a ténynek, hogy napjainkban a közönség nagy része nem egyszerű műélvező, hanem igen könnyen válhatnak maguk is szerzővé, vagy épp szerzői jogi értelemben vett felhasználókká. Ahogyan arra a Jedlik-terv is felhívja a figyelmet, „az internet új távlatokat nyitott és új szemléletet honosított meg a tartalom-előállítás, -szolgál-

³⁶ Nemzeti stratégia a szellemi tulajdon védelmére, 2013–2016. Budapest, 2013. június (a továbbiakban: Jedlik-terv) tervezete arra hívja fel a figyelmet, hogy „A szellemi tulajdon intézményrendszeréről korlátozott tudással rendelkező közönség ... sokkal fogékonyabb az »információ szabad áramlására« és a »szellemi közjavak« diffúz fogalmára építő retorikára (különösen, ha a mérleg egyik serpenyőjében az ingyen megszerezhető kulturális javak, a másikban pedig az állítólagos büntetőjogi fenyegetettség és a mindenható állami kontroll képe van), mint a defenzív – és a laikusok számára nehezen követhető – jogi érvelésre. ... A legjelentősebb feladatot alighanem ezen a fronton az jelenti, hogy a »szellemi tulajdon« kifejezés a jövőben ne az »elnyomás és kizsákmányolás«, hanem az alkotótevékenység jótékony (megfelelő ellensúlyokkal történő) ösztönzésének szinonimája legyen.”

³⁷ A Creative Commons licenccel alkalmazása sokszor jelenthet megoldást erre a problémára.

³⁸ SzJSzT 08/2012. számú szakvélemény.

³⁹ Szjt. 26. § (8) bek.

⁴⁰ Szjt. 38. § (5) bek.

⁴¹ Szjt. 34. § (1)–(2) bek.

tatás és -terjesztés területén. Ez nemcsak mint lehetőség, de mint kihívás is megjelenik a digitális iparágban érdekelt alkotók és vállalkozások számára.⁷⁴² Akárcsak a média világában, a szerzői jogban is összemosódnak a szerepek, és kitágulnak a lehetőségek. A magánfelhasználás és a nyilvánossághoz közvetítés határai hajszálvékonyra váltak, az egyszerű műélvező gyakran közvetítői szerepet is vállal, a szerzői jogi értelemben vett felhasználás igen könnyen – gyakran szinte tényleg észrevétlenül – valósulhat meg. A ‘szerző – közvetítő – felhasználó’ szerepek nem különülnek el élesen, mint egykor, és a közönség messze nincs úgy rászorulva a szó klasszikus értelmében vett közvetítőkre, mint régen. Sajátos közvetítők jelennek meg, akik a tartalomközvetítés – így pl. szerzői alkotások nyilvánossághoz közvetítésének – *lehetőségét* nyújtják a közönség számára. Az olvasó, műélvező szerepe tehát megváltozik – számára a szerző már nem elérhetetlen távolságban van, hanem interaktív kapcsolatban áll vele, és alkotásával. Az irodalomelméleti megfigyelések igen tanulságosak ebből a szempontból: „a szerzőnek és a műnek ez a kölcsönös tekintélye, kulturális tabu-voltuk többek között az, ami a posztstrukturalista elméletekben megkérdőjeleződik, s e kritika nyomán egy olyan szövegvilág képe sejlik fel, ahol a kreatív, individuális szerzőséget felváltja a név nélküli szövegáramlás, illetve a földrajzi, időbeli határokon átívelő kollaboratív produkció, a merev határokkal rendelkező művet az egymással hálózatszerűen kapcsolódó, állandóan alakuló szövegtenger és a passzív befogadót a szöveget kreatívan értelmező olvasó.”⁷⁴³ Egyre több irodalomkritikus hívja fel arra a figyelmet – már a XX. század közepén is –⁷⁴⁴ hogy egyre inkább kezdi elveszíteni alapvető jellegét „a szerző és közönség közötti megkülönböztetés, és a sokszorosítás technológiáinak forradalma ahhoz vezetett, hogy egyre többen lehetnek szerzővé, s így a szerzői, illetve olvasói szerep funkcionálissá válik, esetről esetre felcserélődik.”⁷⁴⁵

Napjainkban nem a szerzők és a felhasználók, de még csak nem is „a ‘tisztességes kiadók’ és az ‘elvetemült kalózok’ közötti harcról”⁷⁴⁶ van szó: figyelemmel kell lenni arra, hogy a szerző, a közönség és a felhasználók szerepe átalakult, átértékelődött. Ennek során a szerzői jog „a kulturális cserének nem akadálya vagy terhe, hanem katalizátora” kell, hogy legyen, mely „elősegíti,

⁷⁴² Jedlik-terv, 73.

⁷⁴³ GÁCS Anna: *Hipertext, hipermédia*. ELTE, Szabadszövegtudomány, <http://goo.gl/3yZdX>.

⁷⁴⁴ Benjamin WALTER: A műalkotás a technikai sokszorosíthatóság korában. In: Benjamin WALTER: *Kommentár és Prófécia*. Budapest, Gondolat, 1969. 321.

⁷⁴⁵ GÁCS Anna: *Hipertext, hipermédia*. ELTE, Szabadszövegtudomány, <http://goo.gl/3yZdX>.

⁷⁴⁶ BODÓ i. m. 14. 298.

hogy a kultúra alkotói, közvetítői és a műélvező polgárok között élénk, termékeny kapcsolat és együttműködés alakuljon ki.⁷⁴⁷

„A kritikusok azt is hangsúlyozzák, hogy a modern szerző történeti kategória, nem mindig volt az írott kultúra szereplője, s nem is biztos, hogy az fog maradni”⁷⁴⁸ – nem gondolom, hogy a szerzőnek el kellene tűnnie az internet sajátos lehetőségei és törvényszerűségei következtében, az viszont kétségtelen, hogy a szerzői jog alakulása, alkalmazkodása is kívánatos az új közegben. *Egyes alkotások* esetében valóban változnak a szerzők és a felhasználók lehetőségei, a szöveg és a szerző viszonya értelmezhető másként ebben a közegben,⁴⁹ az interneten található tartalmakat hajlamosak vagyunk egyszerű szöveggként kezelni, és a szerzők vagyoni megbecsülése is új formákban ölthet testet. A szerzői jog nem ennek a tendenciának az erőszakos megváltoztatását, a modern lehetőségek elvetését tűzte ki célul, hanem a mai viszonyok között is a szerzők megbecsülését, az egyéni, eredeti jellegű alkotások védelmét kívánja biztosítani, meghatározott korlátok, határok között, ügyelve minden érdekeltre.

Móricz Zsigmond – akinek alkotásai épp az ünnepeelt 70. születésnapjának évében váltak közkinccsé – mottóként idézett gondolata alapján magam is úgy gondolom, hogy a szerzői jog eddigi történetét megismerve rájöhethetünk, hogy az idők változásával ugyan a részletszabályok változhatnak és változniuk is kell, azonban az alapvető cél, az alkotói kreativitás, az egyéni, eredeti teljesítmény elismerése és támogatása továbbra is védendő érték. A szerző szerepe, megbecsülésének formája, módja sokat alakult az elmúlt évszázadok során, és most is átalakulóban van.

Ami a *vagyoni elismerést* illeti, a mecénások támogatásától kezdve az állami támogatáson át a közvetett nyereségszerzésig számos megoldást láthattunk már a történelem során. Ami állandóan jelenlévő igény a szerzők és a társadalom oldaláról, hogy saját kreativitásuk gyümölcsét ne mások arassák le. Napjainkban egyre több megoldás kínálkozik arra, hogy a szerzők vagyoni ellentételezés nélkül tegyék a felhasználók számára hozzáférhetővé műveiket, mely lehetőségekkel egyre többen élnek is – különböző megfontolásokból (pl. egyszerűen a közösség érdekeit szem előtt tartva, lemondva az anyagi juttatásokról, vagy fáradozásaiknak közvetett módon való megtérülésében bízva). Azt azonban, amikor műveikből közvetlen vagy közvetett módon mások szereznek nyere-

⁴⁷ Jedlik-terv, 33.

⁴⁸ GÁCS Anna: *Hipertext, hipermédia*. ELTE, Szabadszövegszerzés, <http://goo.gl/3yZdX>.

⁴⁹ GÁCS Anna: Who will read us if we all become writers? Print and Digital Literary Periodicals, Authorship, and Authority. In: Gács Anna (szerk.): *A folyóirat-kultúra az elektronikus kor szemszögéből*. Budapest, L'Harmattan, 2007. 141–149.

séget, általában nem nézik jó szemmel. Ez megintcsak nem újkeletű dolog: egy anekdota szerint például két francia művész 1847-ben egy párizsi kávéházban megtagadta számlájuk kiegyenlítését, „mondván, ha a kávéház a szerzeményeiket ingyen játssza, miért kellene nekik az éttermi szolgáltatásért fizetniük.”⁵⁰ Két évvel később pert is nyertek a kávéházzal szemben, de hazánkban az ún. „cigány-perekben” is hasonlóan döntött a Kúria. A szerzők úgy érezték, ha az éttermek profitot termelnek az ő műveik segítségével, nekik is lehetnek vagyoni jellegű követeléseik. A vagyoni jogok soha nem jelentették azt, hogy aki alkot, az egyúttal vagyoni juttatásra is jogosult – mindig is azt takarta, hogy azok a szerzők, akiknek az alkotásait valamilyen formában érdemes volt felhasználni, azaz „népszerűek” voltak, számíthattak vagyoni ellentételezésre e felhasználások fejében. Az, hogy mely szerzők részesültek vagyoni juttatásban, mindig is egyfajta „kiválasztódás” eredménye volt – kezdetben a mecénások, később maga a közönség látta el ezt a feladatot. Tehát míg vagyoni jogai minden szerzőnek vannak, vagyoni juttatásban csak egy részük részesül, a közönség és a felhasználók döntésének megfelelően. Ez messze nem azt jelenti, hogy csak kiváló alkotások szerzői részesülnek díjazásban. Bár a szerzői jogi védelem nem függ minőségi jellemzőktől vagy az alkotás színvonalára vonatkozó értékítéllettől,⁵¹ gyakran hallhatunk panaszos hangokat a minőség felől a mennyiségi termelés irányába történő eltolódás problémáiról. „Az eredmény tehát az, hogy minden művészetben, mind abszolút, mind viszonylagos értelemben, nagyobb a hulladéktermelés, mint korábban volt; és ennek így kell maradnia mindaddig, míg csak az emberek olyan aránytalanul sok olvasmány- kép- és hallható anyagot fogyasztanak, mint jelenleg”⁵² – idézi az egyik kritikus a XX. század elején, utalva arra, hogy ez a megközelítés mindazonáltal nem tekinthető haladó szelleműnek. A szerzői jogi szabályozásnak ugyan ma sem az a célja, hogy csak egyes, minőséginek kikiáltott alkotásokat védjen, de az fontos célkitűzés, hogy „a szerzői jog eszköztárát minden eddiginél hatékonyabban használjuk fel a kreatív iparágak és a kultúra fellendítésére.”⁵³

⁵⁰ GÉRA Eleonóra Erzsébet–CSATÁRI Bence: *A Zeneszerzők Egyesületétől az Artisjus Egyesületig, 1907–2007, A zenei közös jogkezelés száz éve Magyarországon*. Budapest, Artisjus, 2007. 21–23.

⁵¹ Sztj. I. § (3) bek.

⁵² WALTER i. m. 321. Az idézet eredeti forrása: Aldous HUXLEY: *Croisière d'hiver. Voyage en Amérique Centrale 1933*. Párizs, Plon, 1935. 273–275.

⁵³ Jedlik-terv, 148.

Az egyes korok szerzőinek a személyhez fűződő jogok kapcsán meglévő közös törekvését megfigyelve elmondhatjuk, hogy az alkotók legalapvetőbb igénye, hogy *szerzőségük elismerésre* kerüljön. Ezt nevezhetjük felesleges ‘alkotói önérzetnek’, mely csak a társadalmi ösztudás, illetve a kultúra fejlődését gátolja, az elmúlt háromszáz év azonban mégis csak azt mutatja, hogy a társadalom számára is ‘megéri’ az alkotók elismerése, megbecsülése. A kreativitás, az alkotókedv ösztönzésének ilyen módjára is szükség van – és ehhez ugyan valóban nem a szerzői jogi szabályozás az egyetlen eszköz, de az egyik a lehetőségek közül, mellyel hiba lenne nem élni, és hiba lenne az érvényesíthetőség hiányosságaira nagyvonalúan legyinteni. Az új technikai lehetőségek, az új igények és szokások hatására ugyan építhetjük új alapokra a szerzői jogi rendszert, kidolgozhatunk teljesen új megoldásokat, bevethetünk más jogterületeket a védelem érdekében⁵⁴ – a történelem tanulságait azonban nem érdemes figyelmen kívül hagyni.

⁵⁴ Vö. BODÓ i. m.; vagy Joost SMIERS – Marieke VAN SCHIJNDEL: *Imagine there is no Copyright and no Cultural Conglomerates too / An Essay*. Amsterdam, Institute of Network Cultures, 2009.